

Zagadnienie dyspozycyjności materialnej nie zostało dotychczas poddane szerszej analizie na gruncie procesu karnego, a tym bardziej nie było rozpatrywane w kategoriach zasady procesowej. W kręgu moich zainteresowań procesowych są uprawnienia stron procesowych, stąd pojawił się naturalny impuls do szerszego zbadania problematyki dyspozycyjności materialnej. Inspirujący był dla mnie okres, gdy na etapie prac legislacyjnych nad ustawą nowelizującą Kodeks postępowania karnego z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 1247), a także na krótko po wejściu w życie, czyli po 1 lipca 2015 r. kwestia uprawnień procesowych stron była w piśmiennictwie szeroko analizowana. Oczywiście w tym czasie mówiło i pisało się głównie o zasadzie kontradyktoryjności, jednak tylko nieliczni zauważyli, że dyspozycyjność należy wyraźnie oddzielić od kontradyktoryjności, a samodzielne wyodrębnienie zasady dyspozycyjności należy poddać szerszej analizie.

Głównym zagadnieniem niniejszej dysertacji, wokół którego kształtują się w zasadzie wszystkie zagadnienia poboczne i pomocnicze, jest pytanie, czy dyspozycyjność materialną, rozumianą jako uprawnienie do decydowania przez strony o bycie i kształcie procesu, można zakwalifikować jako naczelną zasadę procesową występującą na gruncie polskiego procesu karnego.

Aby uzyskać odpowiedź na powyższe pytanie konieczne było:

- odniesienie się do teoretycznych kwestii związanych z przedmiotem procesu oraz rozporządzalnością materialną;
- etapowe przedstawienie rozwoju instytucji dysponujących przedmiotem procesu;
- ustalenie, które konstrukcje procesowe kwalifikują się jako czynności rozporządzające przedmiotem procesu a które nie;
- przeprowadzenie szczegółowej analizy obowiązujących rozwiązań procesowych charakteryzujących się dyspozycyjnością materialną;
- ustalenie jakie relacje zachodzą pomiędzy dyspozycyjnością materialną a wybranymi naczelnymi zasadami procesowymi;
- poddanie dyspozycyjności materialnej testowi spełnienia kryteriów zasad procesowych.

Powyżej wskazane zagadnienia wymagają rozwinięcia.

Punktem wyjścia do rozważań na temat dysponowania przedmiotem procesu jest wyjaśnienie czym jest przedmiot procesu, jak jest definiowany. Niewystarczająca jest analiza przedmiotu procesu tylko na gruncie procesu

karnego, albowiem w dalszych rozważaniach już o samym dysponowaniu przedmiotem procesu zostały poczynione odwołania do procesu cywilnego. Z tego względu istotny dla niniejszej pracy jest przedmiot procesu cywilnego oraz karnego ale omówiony został także przedmiot procesu sądowniczo-administracyjnego i przedmiot procesu formułowany ogólnie dla wszystkich postępowań.

Kolejnym zagadnieniem teoretycznym, które należało omówić jest impuls procesowy, ponieważ immanentnie wiąże się z dyspozycyjnością materialną (rozporządzalnością materialną, dysponowaniem przedmiotem procesu) – impuls procesowy uruchamia proces oraz jego poszczególne etapy.

Istotnym wątkiem, który również ściśle wiąże się z dysponowaniem przedmiotem procesu są akty dwustronne, czyli takie czynności procesowe które dokonywane są wspólnie przez dwie strony procesowe. Pogłębione opracowanie problematyki aktów dwustronnych okazało się nieodzowne, albowiem w procesie karnym funkcjonuje szeroka gama czynności będących dyspozycyjnością materialną, które dla ich skuteczności wymagają działania dwóch, czasem nawet przeciwstawnych, stron procesowych.

Zasadnicze znaczenie ma prawidłowe zdefiniowanie dyspozycyjności materialnej występującej w procesie karnym. Przeprowadzony został więc podział dyspozycyjności na formalną i materialną. Jednak dyspozycyjność ta, jako że wywodzi się z procesu cywilnego, nie może zostać całkowicie „oderwana” od wątków cywilistycznych. Powyższe okoliczności doprowadziły do wniosku, że rzetelne ujęcie dyspozycyjności materialnej występującej w procesie karnym wymaga tego, by porównać ją z dyspozycyjnością materialną funkcjonującą w procedurze cywilnej.

Następnym obszarem, który został opracowany, sprowadza się do zobrazowania w sposób przekrojowy, tego jak rozwijała się dyspozycyjność materialna i jej instytucje badając historyczne i obecne przepisy polskiej procedury karnej. W związku z tym dokonany został przegląd przepisów procedury karnej począwszy od Kodeksu postępowania karnego z 19 marca 1928 r., przechodząc do Kodeksu z 19 kwietnia 1969 r., a kończąc na procedurze z 6 czerwca 1997r. z uwzględnieniem licznych, późniejszych nowelizacji. Zabieg ten dowodzi, że rozporządzalność materialna, jako zbiór materialnych uprawnień stron, jest coraz bardziej widoczna w procesie karnym i że odgrywa w nim coraz większą rolę. Jest to rezultat rozwoju cywilizacyjnego oraz zmian historycznych, które miały miejsce w naszej kulturze prawnej na przestrzeni wielu lat. Naturalnym następstwem

powyższego jest dopuszczenie stron do procesu w szerszym zakresie oraz przyznanie im takich uprawnień, które pozwolą w sposób istotny wpływać na rezultaty procesu. Tylko w ten sposób proces karny może realizować funkcję gwarancyjną, następnie docierać do prawdy materialnej a w rezultacie być po prostu procesem sprawiedliwym.

Aby móc przeprowadzić szczegółową analizę konkretnych unormowań procesowych, które charakteryzują się dyspozycyjnością materialną w pierwszej kolejności został ustalony zakres rzeczowy występowania i funkcjonowania tego typu czynności. Jest kilka kluczowych obszarów, których zbadanie pozwoliło wytyczyć jasne granice, których przekroczenie skutkowało wykluczeniem pewnych czynności procesowych z grona czynności dysponujących przedmiotem procesu. Obszary te odnoszą się do: czynności konsensualnych, postępowania przygotowawczego, postępowania dodatkowego oraz czynności odwołujących oświadczenia woli stron.

Wśród czynności konsensualnych, dla lepszego ujęcia problemu, został przeprowadzony podział na czynności dysponujące przedmiotem procesu, nie dysponujące przedmiotem procesu oraz czynności względnie dysponujące przedmiotem procesu. „Poszukiwania” dyspozycyjności materialnej poszerzono również do postępowania przygotowawczego, pomimo tego, że jest to postępowanie inkwizycyjne, ponieważ w przeciwnym wypadku zakres poddany badaniu byłby niepełny. Bliższe przyglądnięcie się postępowaniom dodatkowym pozwoliło uzyskać pełniejszy kształt dyspozycyjności materialnej, gdyż jej instytucje odgrywają istotną rolę wśród tych postępowań. Ponadto została poddana analizie problematyka odwołania oświadczeń woli stron, która to problematyka jest kwestią zasadniczą dla czynności procesowych dysponujących przedmiotem procesu, albowiem wiąże się bezpośrednio z każdą z tych czynności.

Ustalenie zakresu rzeczowego dyspozycyjności materialnej pozwoliło na ostateczne wyłonienie tych rozwiązań procesowych, które dysponują przedmiotem procesu, a te poddane zostały dalszej, szczegółowej analizie na płaszczyźnie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego. W związku z powyższym przeprowadzony został podział konstrukcji procesowych na czynności stron procesowych, które są związane z dysponowaniem skargą oskarżycielską (są to zatem czynności dysponujące skargą oskarżycielską przez oskarżyciela publicznego, oskarżyciela posiłkowego oraz czynności stron postępowania prywatnoskargowego), czynności związane ze środkami zaskarżenia oraz

czynności podejmowane przez strony po uprawomocnieniu się orzeczenia. W ramach tego rozdziału zostały wyszczególnione te czynności procesowe stron, które inicjują postępowanie karne, inicjują kolejne jego etapy oraz skutkują zakończeniem postępowania w wyniku decyzji powziętej przez strony procesowe.

Powyższe zabiegi doprowadziły do wniosków, iż dyspozycyjność materialna jest obecna w zasadzie na każdym etapie postępowania karnego, a z uwagi na wielość i siłę oddziaływania omówionych czynności dyspozycyjność ta powinna być rozpatrywana w kategoriach zasady procesowej.

Rozważania nad zasadą dyspozycyjności materialnej dotyczą relacji jakie zachodzą pomiędzy rzeczoną dyspozycyjnością a innymi, wybranymi zasadami procesowymi. Rezultaty tych rozważań doprowadziły do wniosków, iż dyspozycyjność materialna nie wynika z innych zasad (np. zasady skargowości, zasady kontradyktoryjności) i nie stoi w oczywistej, niedającej się pogodzić z innymi zasadami sprzeczności (ściganie z urzędu, legalizm, oportunizm, zasada prawdy materialnej). Przeprowadzona ocena pokazuje również jak dyspozycyjność materialna współpracuje z innymi zasadami, kooperuje z nimi, jak je wzmacnia, stając się przydatnym ogniwem tych zasad.

Zasada procesowa zasługuje na to miano dopiero wtedy, gdy pozytywnie przejdzie test kryteriów zasady procesowej. W zawiązku z niejednolitym podejściem doktryny do wskazanego zagadnienia przyjęte zostały najpowszechniejsze kryteria, czyli te których autorem jest A. Murzynowski<sup>1</sup> oraz S. Waltoś<sup>2</sup>.

Pozytywny rezultat przeprowadzonego testu kryteriów pozwala wyprowadzić wniosek, iż jedną z naczelných zasad polskiego procesu karnego jest zasada dyspozycyjności materialnej.

---

<sup>1</sup> A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 96-107;

<sup>2</sup> S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 208-209;